

Др МОМЧИЛО ИСИЋ

**РЕЗУЛТАТИ ПАРЛАМЕНТАРНИХ ИЗБОРА У ЧАЧАНСКОМ
ОКРУГУ ОД 1920. ДО 1927. ГОДИНЕ**

Др МОМЧИЛО ИСИЋ
УУ 11000 Београд
Институт за новију историју

УДК 336.121.34 „1920—1927”

У политичком животу чачанског округа за време Краљевине СХС најзначајније место је припадало Народној радикалној странци: она је на свим парламентарним изборима побеђивала. озбиљнијег конкурента имала је једино у Демократској странци на изборима за Конституанту, док је на свим осталим изборима остваривала убедљиву победу. О томе најбоље сведоче резултати избора, вршених 28. новембра 1920, 18. марта 1923, 8. фебруара 1925. и 11. септембра 1927.

На изборима за Конституанту, одржаним 28. новембра 1920. године, у чачанском округу су истакнуте четири кандидатске листе:¹

Листа Народне радикалне странке

1. Милош Ђосиф, земљорадник из Паковраћа,
2. Сава Р. Младеновић, економ из Трнаве,

3. Милисав Р. Тајсић, земљорадник из Пухова,
4. Петар Богавац, трговац из Краљева,
5. Анта М. Радојевић, инжењер, инспектор Министарства саобраћаја,
6. др Михајло Радовић, управник чачанске обласне болнице.

Листа Демократске странке

1. Манојло Сокић, новинар, власник и директор „Правде“ из Београда,
2. Таназије Чубрић, земљорадник из Сирче,
3. Чедомир Дамјановић, механика из Баљевца — Побрђа,
4. Драгутин Н. Оцокољић, учитељ из Лука,
5. Светозар Тодосијевић, инспектор грађевинске дирекције из Крушевца,
6. Милан Милетић, адвокат из Чачка.

Листа Савеза земљорадника

1. Борисав Т. Штављанин, земљорадник из Качулица,
2. Душан Дукић, земљоделац из Дракчића,
3. Добросав Ерић, земљорадник из Гуче,
4. Драгољуб Мијатовић, земљорадник из Жутице,
5. Милоје К. Сретеновић, професор из Београда,
6. Милорад У. Полеташевић, професор из Краљева.

Листа Комунистичке партије Југославије

1. Коста Новаковић, уредник „Радничких новина“ из Београда,
2. Таса Петковић, трговац из Чачка,
3. Средоје Бркић, земљорадник из Доње Краварице,
4. Светислав Живковић, земљорадник из Трнаве,
5. Ратко Пенезић, професор из Чачка,
6. Бојислав Младеновић, сунплент из Великог Градишта.

Законом о изборима за Уставотворну скупштину од 7. септембра 1920. пружене су формалне гаранције слободе избора, у првом реду онемогућавањем утицаја органа власти на ток избора. Бирачима је остављена слобода да се одреде да ли ће гласати и за кога: на

њих се није смео вршити притисак да потпишу или да гласају за ову или ону листу, да изађу или не на биралиште. За спречавање или ометање бирача при гласању предвиђена је и казна затвором до две године. Да би се онемогућило властима да ма и посредно утичу на бираче у време избора, забрањено је било позивати их на било какав скуп, кулук, или на војну вежбу; затим је ту била забрана приступа органима власти на биралиште, сем у сврху употребе права гласа, и забрана доласка на биралиште под оружјем.²

Ипак, у објективно револуционарној ситуацији, каква је била уочи првих парламентарних избора у Краљевини СХС, власт је много више обраћала пажњу на онемогућавање револуционарних струјања него на обезбеђење слободe избора. Преузимала је све мере ради онемогућавања оних изборних агитација које су, по њеном мишљењу, биле усмерене против интереса државе. У том смислу, влада је почетком новембра 1920. године донела одлуку да се у изборној борби забране све „антидржавне акције“, у које су сматрани и предлози у погледу унутрашњег државног уређења Краљевине СХС.

У условима скоро потпуне контроле од стране власти, на изборе за Уставотворну скупштину у чачанском округу је изашло 58,83% бирача, што је за 6,12% мање него у целој Краљевини СХС, а за 2,5% више него на подручју Србије.³

Одзив бирача на изборима за Конституанту⁴

срез	бирачи	гласачи	%
драгачевски	6.383	3.689	57,88
жички	5.756	3.635	63,15
моравички	4.842	2.652	54,77
студенички	5.704	3.268	57,29
трнавски	4.081	2.488	60,96
Чачански округ	26.766	15.722	58,83

Очигледно, изразито низак одзив бирача обележје је избора за Конституанту и у чачанском округу, као и у целој Србији. Незадовољно двогодишњом владавином режима, односно странака које тај режим сачињавају, и овдашње становништво се одлучило за бојкот избора. Међутим, не само бојкотом, оно је своје незадовољство учинком странака на власти манифестовало и опредељењем за нове странке, Савез земљорадника и Комунистичку партију Југославије, поверивши им чак 26,33% гласова.

Резултати избора за Конституанту⁵

Општина	Радикална листа		Демократска листа		Земљорад. листа		Комунистичка листа	
	број	%	број	%	број	%	број	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Гуча	175	38,72	43	09,51	206	45,57	28	06,19
Дљин	21	13,55	18	11,62	113	72,90	03	01,93
Миросалци	146	61,60	32	13,50	21	08,86	38	16,03
Горњи Дубац	13	10,57	92	74,80	16	13,00	02	01,63
Дучаловићи	190	58,82	58	17,96	17	05,26	58	17,96
Тијање	162	65,06	23	09,24	22	08,83	42	16,87
Крстац	84	51,53	22	13,50	51	31,29	06	03,68
Граб	40	21,16	58	30,69	71	37,66	20	10,58
Прилипац	09	04,26	40	18,96	158	52,61	51	24,17
Горачићи	145	51,97	38	13,62	87	31,18	09	03,22
Котража	92	36,95	41	16,46	116	46,59		
Лиса	22	13,66	75	46,58	62	38,51	02	01,24
Луке	18	10,71	126	75,00	01	0,60	23	13,69
Д. Краварица	232	66,10	17	4,84	25	7,12	77	21,94
Вича	32	21,48	19	12,75	80	53,69	18	12,08
Каона	69	31,36	57	25,91	87	39,54	7	03,18
Драгач. срез	1450	39,41	759	20,63	1086	29,52	384	10,44
Краљево	300	60,97	110	22,36	7	01,43	75	15,24
Адрани	86	48,31	26	14,61	61	34,27	5	2,81
Жича	87	48,88	64	35,95	22	12,36	5	2,81
Врба	59	42,45	49	35,25	25	17,98	6	4,32
Самаила	43	21,08	19	09,31	122	59,80	20	9,80
Конарево	80	52,29	16	10,46	56	36,60	01	0,65
Вранеша	94	49,47	83	43,68	06	3,16	07	3,68
Врдила	22	12,04	3	1,76	145	85,29	—	—
Рибница	27	15,25	106	59,89	43	24,29	01	0,56
Мрсаћ	29	23,39	26	20,97	50	40,32	19	15,32
Богут. Бања	43	38,05	58	51,33	11	9,73	1	0,88
Сирча	66	23,00	180	62,72	39	13,59	2	0,69
Грачац	63	30,88	139	68,14	1	0,49	1	0,49
Каменица	40	37,73	22	20,75	23	21,70	21	19,81
Рагина	58	48,33	35	29,17	25	20,83	2	1,67
Драгочинци	64	42,95	80	53,69	3	2,01	2	1,34
Милочај	61	58,09	22	20,95	15	14,28	7	6,67
Гокчаница	67	31,02	131	60,65	14	6,48	4	1,85
Роћевићи	65	28,63	2	0,88	159	70,04	1	0,44
Матаруге	74	71,84	23	22,33	3	2,91	3	2,91
Жички срез	1428	39,28	1194	32,86	830	22,83	183	5,03
Ивањица	96	50,53	72	37,89	2	1,05	20	10,53
Косовица	30	13,82	182	83,87	2	0,92	3	1,38
Јавор	26	17,22	98	64,90	19	12,58	8	5,30
Ковиље	63	44,68	76	53,90			2	1,42
Опаљеник	17	13,08	88	67,69	1	0,77	24	18,46
Придворица	77	40,74	99	52,38	3	1,59	10	5,29
Остатија	117	66,48	55	31,25	1	0,57	3	1,70
Ерчеге	24	15,09	133	83,65	1	0,63	1	0,63
Братљево	4	2,38	163	97,02			1	0,59
Вионица	72	45,86	81	51,59	1	0,64	3	1,91

РЕЗУЛТАТИ ПАРЛАМЕНТАРНИХ ИЗБОРА У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ ОД 1920. ДО 1927.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Прилике	294	81,21	55	15,19	6	1,66	7	1,93
Брезова	50	22,42	143	64,12	4	1,79	26	11,66
Шуме	77	27,21	181	63,96	8	2,83	17	6,00
Средња Река	23	21,70	76	71,70	5	4,72	2	1,88
Морав. срез	970	36,58	1502	56,64	53	2,00	127	4,78
Рашка	120	62,18	68	35,23	4	2,07	1	0,52
Трнава	348	89,69	35	9,02	3	0,77	2	0,51
Градац	148	64,07	21	9,09	60	25,97	2	0,86
Студеница	90	50,00	86	47,78	2	1,11	2	1,11
Ушће	163	67,35	79	32,65	—	—	—	—
Јошан. Бања	52	25,12	134	64,73	19	9,18	2	0,97
Пискања	21	10,05	172	82,30	13	6,22	3	1,43
Павлица	18	11,18	61	37,89	81	50,31	1	0,62
Рудница	133	61,01	74	33,94	9	4,13	2	0,92
Мланча	75	51,72	30	20,69	37	25,52	3	2,07
Баково	142	85,03	16	9,58	7	4,19	2	1,20
Бајевац	49	21,03	184	78,97	—	—	—	—
Беоци	90	56,25	53	33,12	15	9,37	2	1,25
Биљановац	15	21,74	45	65,22	8	11,59	1	1,45
Плана	69	42,23	87	53,37	4	2,45	3	1,84
Рудно	83	61,03	40	29,41	11	8,09	2	1,47
Бистрица	135	88,32	26	15,67	5	3,01	—	—
Студенички срез	1751	53,58	1211	37,06	278	8,51	28	0,85
Чачак	281	36,54	251	32,64	9	1,17	228	29,65
Паковраће	173	77,23	25	11,16	23	10,27	3	1,34
Трнава	27	13,64	53	26,77	55	27,78	63	31,81
Заблаће	38	26,39	23	15,97	16	11,11	67	46,53
Слатина	41	20,60	12	06,03	88	44,22	58	29,14
Јежевица	154	47,53	29	08,95	132	40,74	9	2,78
Атеница	53	34,64	28	18,30	64	41,83	8	5,23
Јездина	71	39,23	3	1,66	43	23,76	64	35,36
Лазац	11	7,86	37	26,43	72	51,43	20	14,28
Горичани	6	3,85	4	2,56	137	87,82	9	5,77
Трнавски срез	855	34,36	465	18,69	639	25,68	529	21,26
ЧАЧАНСКИ ОКРУГ	6.454	41,05	5.131	32,63	2.886	18,36	1.251	07,96

Тријумфујући у 34 или 44,15% општина, радикали су освојили 41,05 гласова, док су демократи победили у 25, односно 32,05% општина, добивши 32,63% гласова. Са освојених 18,36% гласова и победом у 16 општина, Савез земљорадника је представљао трећу странку по онази, док је четврто место заузела Комунистичка партија Југославије са 7,96% гласова, уз победу у два општинама: заблаћкој и трнавској (обе у срезу трнавском).

Захваљујући стриктној примени пропорционалног система у подели мандата, иако су освојили свега 8,42% више гласова од демо-

крата, радикалима су припала три посланичка мандата, а демократима и Савезу земљорадника по један. Тко су се међу посланицима Уставотворне окупштине Краљевине СХС, из чачанског округа, нашли: Милош Ђосић, Сава Р. Младеновић и Анта Радојевић са радикалне листе, као и: Манојло Сокић из редова демократа и Борисав Штављанин као припадник Савеза земљорадника.⁶

За разлику од избора за Конституанту, други парламентарни избори у Краљевини СХС, спровођени 18. марта 1923. године, вршени су по измењеном изборном поступку, којим је напуштен пропорционални систем поделе мандата, уведен је срески кандидат, а рок за подношење кандидатских листи на потврду суду скраћен је на 25 дана.⁷ Међутим, мада су ове измене требало да спрече цепање кандидатских листи, у чачанском округу радикали су истакли две листе. Носилац званичне листе био је Петар Богавац, трговац из Краљева, а дисидентске Анта М. Радојевић, који је због тога био искључен из странке.⁸ Уз радикале, кандидатске листе су још поднели: Демократска странка, Савез земљорадника и Републиканска странка.

Састав кандидатских листи на парламентарним изборима од 18. марта 1923. године:⁹

Листа Народне радикалне странке — званична:

носилац: *Петар Богавац*, трговац из Краљева

За срезове драгачевски и жички:

кандидат: Милисав Тајсић, земљорадник из Пухова,
заменик: Тијосав Јаковљевић, земљорадник из Горачића

За срезове моравички и студенички:

кандидат: Милија Луковић, учитељ из Беоца,
заменик: Петар Дугалић, земљорадник из Бресника

Трнавски срез:

кандидат: Милош В. Поповић, учитељ из Жежевице,
заменик: Радован Ерић, земљорадник из Заблаћа

Листа Народне радикалне странке — дисидентска:

носилац: *Анта М. Радојевић*, инжињер

Драгачевски срез:

кандидат: Урош Одсокољић, свештеник из Каоне,
заменик: Никола Штавланић, земљорадник из Толишнице

Жички срез:

кандидат: Милосав Милосављевић, адвокат из Краљева,
заменик: Лазар Вучковић, земљорадник из Врбе

За срезове моравички и студенички:

кандидат: Сава Младеновић, економ из Трнавe,
заменик: Атанасије Стевановић, економ из Ушћа

Трнавски срез:

кандидат: Јосип Пејовић, земљорадник из Премћана,
заменик: Радомир Белопавлић, земљорадник из Петнице

Листа Демократске странке:

носилац, *Манојло Сокић*, новинар

Драгачевски срез:

кандидат: Светозар Бурђевић, трговац из Гуче,
заменик: Алекса Радичевић, земљорадник из Каоне

Жички срез:

кандидат: Филип Цветић, трговац из Краљева,
заменик: Димитрије Радовановић, индустријалац из Краљева

Моравички срез:

кандидат: Глигорије Циврић, општински деловођа,
заменик: Станиша Борисављевић, председник ивањичке општине

Студенички срез:

кандидат: Светозар Теодосијевић, инж. из Крушевца,
заменик: Симијон Вељковић, општински деловођа

Трнавски срез:

кандидат: Милорад Миладиновић, земљорадник из Ласца,
заменик: Вељко Јелушић, земљорадник из Јездине

Листа Савеза земљорадника:

носилац, *Добросав Ерић*, земљорадник из Гуче

Драгачевски срез:

кандидат: Јовица Пајовић, земљорадник из Каоне,
заменик: Петар Недељковић, земљорадник из Вирова

Жички срез:

кандидат: Драгиша Мајсторовић, земљорадник из Дедоваца,
заменик: Живојин Кнежевић, земљорадник из Самаиле

Моравички срез:

кандидат: Светозар Петровић, економ из Ивањице,
заменик: Обрен Борисављевић, земљорадник из Рашчића

Студенички срез:

кандидат: Драгољуб Мијаиловић, земљорадник из Жутица,
заменик: Недељко Располовић, земљорадник из Беле Стене

Трнавски срез:

кандидат: Тихомир Бугарчић, земљорадник из Кулиноваца,
заменик: Милорад А. Перуничкић, земљорадник из Слатине

Листа Републиканске странке:

носилац: *Милош К. Недић*, адвокат из Чачка

За срезове драгачевски и трнавски:

кандидат: Костадин Тарлаковић, земљорадник из Ласца,
заменик: Борђе Ојдровић, инжењер из Београда

За срезове жички и студенички:

кандидат: Драгољуб Марковић, адвокат из Краљева,
заменик: Живко Радовић, инспектор Министарства правде

Моравички срез:

кандидат: Радомир Г. Јелић, трговац из Ивањице,
заменик: Јездимир Милинковић, учитељ из Чачка.

Будући да је парламентарне изборе од 18. марта 1923. спроводила хомогена радикалска влада, у условима знатно мање опасности од деловања Комунистичке партије Југославије, чији је рад био забрањен, суштину предизборне борбе у целој Србији, па и у чачанском округу, чинило је обрачунавање највећих противника: радикала и демократа. Преузевши ресор Министарства унутрашњих послова, који су у својим рукама држали демократи скоро три године, радикали су отпочели чишћење полицијског и чиновничког апарата. Према жалбама демократских посланика, радикалска влада је за три месеца уочи избора отпустила и преместила око 3.000 чиновника у Србији. Ту чињеницу је признао и министар унутрашњих послова, истина свдећи цифру „на нешто више од 280“.¹⁰ Обезбедивши подршку чиновништва и полиције, радикалоки режим је знатно лакше могао да сузбије изборне акције демократа, чије је ломљење, према признању радикалног првака др Лазара Марковића, било главни задатак Народне радикалне странке.¹¹

Настојећи да што више дискредитује демократе, изједначавајући их и са комунистима, радикалски режим користи чак и њихове оправдане критике, „проналазећи“ у њима тежњу да се сакрију сопствене слабости. У том циљу је, управо, одговор „Самоуправе“ на „Правдино“ писање о подвојености у редовима радикала чачанског округа:

„Још само неколико дана до избора! Агитација је врло жива!

Изрази се у пањкању не бирају, лажи су непресушне. Од стране демократа нема дана, да коју нову рекламу упућену на противника, а нарочито против радикала, не излиферују. Видећи подвојеност код нас радикала, надају се сада или никад на жандармисање. Али ће се преварити у рачуну. „Кад муче спавају, паук поправља своје мреже“!

Подвојености је било и код демократа као и код нас, само што се код нас није догодило оно што се догодило код њих. Истина, „Правда“ је изнела у јавност неку закулисану радњу у виду циркуларне менице између Радојевића и Младеновића, она увек гледа туђе зло, три у туђем оку, а о своме брину не рече ни речи. Да, она не каже да су се Сокић и Кордић „споразумели“ и изравнали своје несугласице за цигло седам минута, наравно, на само. То њихово изравнање сада избија из кујне њихове омладинске организације, нара-

вно у циркулишућој меници од само осамдесет тисућа, али то су ствари најстроже природе!¹²

Потиснута са власти, Демократска странка није могла рачунати на помоћ од стране државних органа, изузев тамо где радикали још нису били стигли да изврше замену. Централно место у њеној агитацији заузимала је критика програма Народне радикалне странке и разобличавање владине политике. У том смислу је посебно интересантан плакат чачанске општине, у коме се, поред осталог, каже:

„Ако гласате за радикале, ви ћете гласати за рат, за нову пропаст нашег народа и земље (. . .) гласаћете за петоструку порезу (. . .) за порезу на све: радикали спремају да вам ударе порезе на воћњаке, шљиве, казане, ракију и друго, исто онако као што нам радикали у Краљеву наметнуше трошарину, коларину и друго, те вас као хајдуци пресрећу на Њуприји, претресају вам торбе и пљачкају вас до голе душе. Немојте им веровати што су сад пред изборе „кадрмину обуставили“, после избора ако би икако могли — повећаће је два пута.“¹³

У складу са политичком моћи појединих политичких странака су и изборни резултати. Радикали су освојили 16,64% више гласова него на изборима за Конституанту, а демократи 7,53% мање. Трећа политичка странка по снази и даље је остао Савез земљорадника.

Резултати парламентарних избора од 18. марта 1923. године¹⁴

Гласачко место	Демократ. листа		Радикална дисидент. листа		Радикална листа		Земљорад. листа		Републик. листа	
	Манојло Сокић		Анта Радојевић		Петар Богавац		Добросав Ерић		Милош Недић	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Вича	19	06,57	143	49,48	14	04,84	112	38,75	01	0,35
Горачићи	86	16,44	99	18,93	260	49,71	67	12,81	11	2,10
Г. Дубац	18	07,86	32	13,97	16	6,99	153	66,81	10	4,37
Граб	78	30,23	06	2,32	103	39,92	64	24,81	7	3,71
Гуча	148	22,91	08	1,24	352	54,49	133	20,59	5	0,77
Дљин	45	14,42	24	7,69	185	59,29	49	15,70	9	2,88
Доња										
Краварица	55	11,78	23	4,92	292	62,53	92	19,70	5	1,07
Дучаловићи	101	21,13	8	1,67	351	73,43	17	3,56	1	0,21
Каона	36	9,92	131	36,09	2	0,55	191	52,62	3	0,83
Котража	34	9,34	138	37,91	94	25,82	98	26,92	—	—
Крстац	14	6,48	—	—	193	89,35	9	2,47	—	—
Лиса	39	17,89	89	40,82	1	0,46	87	39,91	2	0,92
Луке	36	16,36	27	12,27	6	2,73	151	68,64	—	—
Миросаљци	49	10,45	60	12,79	330	70,36	6	1,28	24	5,12
Прилипац	71	23,51	2	0,66	71	23,51	153	50,66	5	1,65
Тијање	37	10,91	2	0,59	243	71,68	57	16,81	—	—
Драгачевски срез	866	15,21	792	13,91	2.513	44,14	1.439	25,28	83	1,46

РЕЗУЛТАТИ ПАРЛАМЕНТАРНИХ ИЗБОРА У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ ОД 1920. ДО 1927.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Адрани	41	15,30	6	2,24	129	48,13	88	32,83	4	1,49
Богutowaц	34	22,97	1	2,70	82	55,40	27	18,24	1	0,67
Вранешн	142	45,95	10	3,24	154	49,84	—	—	3	0,97
Врба	84	39,81	6	2,84	102	48,34	19	9,00	—	—
Врдила	5	2,23	6	2,68	119	53,12	92	41,07	2	0,89
Гокчаница	59	17,56	7	2,08	265	78,87	3	0,89	2	0,59
Грачац	219	57,63	9	2,37	134	35,26	16	4,21	2	0,53
Драгосинци	82	44,81	1	0,55	95	51,91	4	2,18	1	0,55
Жича	124	56,88	1	0,46	90	41,28	1	0,46	2	0,92
Каменица	90	54,54	2	1,21	68	41,21	3	1,82	2	1,21
Конарево	39	17,81	4	1,83	166	75,80	9	4,11	1	0,46
Краљево	215	28,10	12	1,59	529	69,15	4	0,52	5	0,65
Матаруге	34	23,94	1	0,70	106	74,65	1	0,70	—	—
Милочај	36	26,67	50	37,04	32	23,70	17	12,59	—	—
Мрсаћ	34	19,10	1	0,56	72	40,45	53	29,77	18	10,11
Ратина	39	25,66	5	3,29	65	42,76	41	26,97	2	1,31
Рибница	136	53,75	1	0,39	90	35,57	24	9,49	2	0,79
Рођевићи	56	15,34	6	1,64	222	60,82	80	21,92	1	0,27
Самила	70	21,02	4	1,20	75	22,52	174	52,25	10	3,00
Сирча	134	37,85	12	3,39	163	46,04	45	12,71	—	—
Жички срез	1.673	31,34	148	2,77	2.758	51,66	701	13,13	58	1,09
Братљево	151	62,40	84	34,71	2	0,83	3	1,24	2	0,83
Брезова	144	39,24	181	49,32	6	1,63	27	7,36	9	2,45
Вионца	51	24,76	146	70,87	6	2,91	2	0,97	1	0,48
Ерчаге	158	63,97	79	31,98	5	2,02	5	2,02	—	—
Ивањица	87	38,84	124	55,36	2	0,89	5	2,23	6	2,68
Јавор	186	80,17	44	18,96	1	0,43	—	—	1	0,43
Ковиле	95	38,62	147	59,76	3	1,22	—	—	1	0,41
Косовица	123	45,39	99	36,53	2	0,74	45	16,60	2	0,74
Опаљеник	59	30,89	119	62,30	3	1,57	10	5,23	—	—
Остатија	27	11,11	210	86,42	3	1,23	1	0,41	2	0,82
Придворица	29	13,18	176	80,00	1	0,45	9	4,09	5	2,27
Прилике	41	8,69	357	75,63	10	2,12	58	12,29	6	1,27
Средња	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Река	30	24,59	88	72,13	2	1,64	—	—	2	1,64
Шуме	62	17,27	117	32,59	5	1,39	161	44,85	14	3,90
Моравички срез	1.243	34,12	1.971	54,12	51	1,40	326	8,95	51	1,40
Баљевац	149	51,92	91	31,71	12	4,18	32	11,15	3	1,04
Бања	111	35,81	195	62,90	2	0,64	2	0,64	—	—
Беоци	29	15,02	116	60,10	19	9,84	28	14,51	1	0,52
Биљановац	22	22,45	65	66,33	10	10,20	—	—	1	1,02
Бистрица	32	13,73	188	80,69	6	2,57	6	2,57	1	0,43
Градац	35	9,14	297	77,54	13	3,39	35	9,14	3	0,78
Баково	30	11,23	73	27,34	160	59,92	2	0,75	2	0,75
Мланча	32	13,85	115	49,78	76	32,90	6	2,60	2	0,86
Павлица	69	20,91	188	56,97	10	3,03	62	18,79	1	0,30
Пискања	109	45,23	104	43,15	5	2,07	22	9,13	1	0,41
Плана	64	34,59	117	63,24	2	1,08	—	—	2	1,08
Рашка	71	30,08	95	40,25	66	27,97	4	1,69	—	—
Рудница	122	37,77	193	59,75	2	0,62	6	1,86	—	—
Рудно	38	19,39	144	73,47	12	6,12	2	1,02	—	—

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Студеница	54	21,69	158	63,45	37	14,86				
Трнава	35	6,81	476	92,61	2	0,39	—		1	0,19
Ушће	102	25,00	288	70,59	17	4,17	1	0,24	—	
Студенички срез	1.104	23,56	2.903	61,97	451	9,62	208	4,44	18	0,38
Чачак	357	39,89	286	31,95	202	22,57	13	1,45	38	4,24
Атеница	12	5,06	23	9,70	89	37,55	105	44,30	8	3,37
Горичани	32	16,24	3	1,52	34	17,26	124	62,94	4	2,03
Заблаће	16	7,48	6	2,80	80	37,38	104	48,60	8	3,74
Језевица	27	5,00	1	0,18	298	55,18	209	38,70	5	0,92
Јездина	55	22,09	21	8,43	107	42,97	45	18,07	21	8,43
Лазац	106	31,83	13	3,90	110	33,03	98	29,43	6	1,80
Паковраће	37	12,01	117	37,99	135	43,83	19	6,17	—	
Слатина	19	6,62	9	3,13	82	28,57	170	59,23	7	2,44
Трнава	211	66,98	16	5,08	11	3,49	65	20,63	12	3,81
Трнавски срез	871	24,36	495	13,84	1.148	32,11	952	26,62	109	3,05
ЧАЧАНСКИ ОКРУГ	5.757	25,10	6.309	27,51	6.921	30,18	3.626	15,81	319	1,39

Посланичке мандате освојили су радикали: Анта М. Радојевић и Петар Богавац, као и Манојло Сокић, носилац демократске листе.¹⁵ Овога пута, Савез земљорадника, иако је освојио 25,64% гласова више него на изборима за Конституанту, није зарадио ни један посланички мандат будући да је изборни закон фаворизовао веће политичке странке, односно оне чије су присталице компактније на одређеном подручју.

Мада је у целој Србији Народна радикална странка убедљиво тријумфовала над демократима, првенствено захваљујући томе што је она спроводила изборе, при чему је полицијски апарат нарочито уперила против демократа, посебно високу победу радикали су освојевали управо у чачанском округу, са 7.473, или 129,81% више гласова, при чему су обе њихове листе, појединачно, освојиле више гласова него јединствена листа Демократске странке.

Као изразито најјача странка у округу, радикали су на парламентарне изборе од 8. фебруара 1925. изашли са јединственом листом, уз коју су још биле истакнуте и листе: Демократске странке, Самосталне демократске странке, Савеза земљорадника и Југословенске републиканске странке.

Састав кандидатских листи на изборима од 08. 02. 1925.¹⁶

Листа Народне Радикалне странке

носилац: *Анта М. Радојевић*, инжењер

Драгачевски срез:

кандидат: Андрија М. Протић, земљорадник из Гуче,
заменик: Милија В. Карић, земљорадник из Крстаца

Жички срез:

кандидат: Лаза П. Кузмановић, трговац из Краљева
заменик: Радослав Рале Миловановић, економ из Мрсаћа

Моравички срез:

кандидат: Рака Боковић, председник приличке општине,
заменик: Јован Кривокућа, земљорадник из Равне Горе

Студенички срез:

кандидат: Бранко Чорбић, трговац из Рашке,
заменик: Милорад Јеленковић, земљорадник из Рашке

Трнавски срез:

кандидат: Милош В. Поповић, учитељ из Жежевице,
заменик: Радован Ерић, земљорадник из Заблаћа

Уз радикале, кандидатске листе су истакли: демократи, самостални демократи, републиканци и Савез земљорадника.

Листа Демократске странке

носилац: *Манојло Сокић*, новинар из Београда

Драгачевски срез:

кандидат: Светозар Борђевић, трговац из Гуче
заменик: А. Радичевић, земљорадник из Каоне

Жички срез:

кандидат: М. Жарковић, председник жичке општине,
заменик: М. Рафајловић, земљорадник из Врбе

Моравички срез:

кандидат: Р. Јеремић, трговац из Ивањице,
заменик: П. Јанковић, учитељ из Ивањице

Студенички срез:

кандидат: Св. Јовановић, учитељ из Јопаничке Бање,
заменик: Г. Андријашевић, земљорадник из Беоца

Трнавски срез:

кандидат: П. Секулић, трговац из Чачка,
заменик: В. Петровић, земљорадник из Виљуше

Листа Самосталне демократске странке

носилац: *Љубомир Кордић*, адвокат из Чачка

Драгачевски срез:

кандидат: Драгољуб С. Одсокољић, учитељ из Мирослаца,
заменик: Вучко Карић, економ из Крстаца

Жички срез:

кандидат: Милорад Лазовић, земљорадник из Поповића,
заменик: Исакије Марковић, земљорадник из Мрсаћа

Моравички срез:

кандидат: Драгоје Кривокућа, земљорадник из Равне Горе,
заменик: Милан Милетић, адвокат из Чачка

За срезове студенички и трнавски:

кандидат: др Крста Драгомировић, лекар из Чачка,
заменик: Петар Радичевић, трговац из Чачка.

Имајући, поново, власт у својим рукама, истина сада у коалицији са Самосталном демократском странком, Народна радикална странка у Србији је парламентарне изборе од 8. фебруара 1925. на-

стојала да искористи за наношење што већег пораза опозицији, пре свега демократима и Савезу земљорадника. Уз помоћ власти и државне касе, на најразличитије начине, она је успела да у Србији освоји 297.065 или 55,2% гласова и 49 посланичким мандата, док су демократи добили свега 150.264, односно 27%, што је било довољно за само 18 мандата. Са 9,7% освојених гласова, Савезу земљорадника припао је свега један посланички мандат.¹⁷ Међутим, у самом чачанском округу радикали су много убедљивије тријумфовали. Наиме, од 81,78% гласача, што је за око 4% више него у Србији, за радикале је гласало 62,72%, за демократе 22,91% док је Савез земљорадника добио свега 12,38% гласова. Тежи пораз демократи су доживели једино у окрузима: крушевачком, нишком и тимочком. Изузето скроман број гласова оставио је овога пута демократе без посланичког мандата у чачанском округу. Све мандате приграбили су за себе радикали. Уз Анту Радојевића, посланици су постали: Андрија Протић и Бранко Чорбић.¹⁸

Резултати парламентарних избора од 8. фебруара 1925. године¹⁹

Гласачко место	Демократ. листа		Радикална листа		Самостална демократ.		Републиканска		Земљорадничка	
	Манојло Сокић		Анта Радојевић		Љубомир Кордић		Милош Недић		Милан Поповић	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Вича	22	6,79	247	76,23	1	0,31			54	16,67
Горачићи	155	26,63	314	53,95	5	0,86	4	0,69	104	17,87
Г. Дубац	85	29,21	163	56,01	1	0,34	—		42	14,43
Граб	95	33,33	152	53,33	2	0,70	1	0,35	35	12,28
Гуча	167	24,96	364	54,41	3	0,45	2	0,30	133	19,88
Д. Краварица	64	13,14	334	68,58	2	0,41	3	0,61	84	17,25
Каона	49	12,63	165	42,52	4	1,03	3	0,77	167	43,04
Котража	32	7,30	282	63,93	1	0,23	—		125	28,54
Лисице	9	3,95	214	93,86	3	1,31	1	0,44	4	1,75
Лиса	41	16,33	107	42,63	2	0,80	—		101	40,24
Луке	111	37,88	147	50,17	2	0,68	3	1,02	30	10,24
Лучани	57	17,65	168	52,01	3	0,93	3	0,93	92	28,48
Марковица	123	31,54	194	49,74	6	1,54	2	0,51	65	16,87
Миросаљци	27	5,25	447	86,96	13	2,53	20	3,89	7	1,36
Прилипац	55	18,39	89	29,76	3	1,00	3	1,00	149	49,83
Тијање	63	27,63	77	33,77	9	3,95	4	1,75	75	32,89
Драгачевски срез	1.152	19,23	3.462	57,80	60	1,00	49	0,82	1.267	21,15
Адрани	26	8,44	159	51,62	25	8,12	1	0,32	97	31,49
Богутовац	44	27,50	102	63,75	2	1,25	—		12	7,50

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Вранеши	86	35,10	155	63,26	1	0,41	3	1,22	—	
Врба	107	46,12	104	44,82	4	1,72	1	0,43	16	6,90
Врдила	9	3,73	150	62,24	1	0,41	2	0,82	79	32,78
Грачац	191	41,34	258	55,84	4	0,86	2	0,43	7	1,51
Драгосинци	103	51,76	92	46,23	1	0,50	—		3	1,50
Жича	143	61,11	91	38,89						
Јанок	44	16,12	197	72,16	5	1,83	1	0,37	26	9,52
Каменица	52	28,73	127	70,16					2	1,10
Краљево	217	31,45	446	64,64	18	2,61	8	1,16	1	0,14
Матаруге	23	15,33	126	84,00					1	0,67
Месбуречје	85	23,81	259	72,55	2	0,56	1	0,28	10	2,80
Милочај	18	12,00	116	77,33	3	2,00	2	1,33	11	7,33
Мрсаћ	23	11,73	112	57,14	3	1,53	14	7,14	44	22,45
Ратина	60	33,71	78	43,82	1	0,56	1	0,56	38	21,35
Рибница	137	50,93	110	40,89					22	8,18
Рођевци	19	4,71	289	71,71			10	2,48	85	21,09
Самаила	62	15,82	169	43,11			4	1,02	157	40,05
Сирча	113	32,28	192	54,86	4	1,14			41	11,71
Подунавци	37	41,11	52	57,77	1	1,11				
Жички срез	1.599	27,76	3.384	58,75	75	1,30	50	0,86	652	11,32
Братљево	97	38,49	153	60,71			1	0,40	1	0,40
Вионица	43	19,81	173	79,72					1	0,46
Ерчеге	127	43,49	162	55,48	2	0,68			1	0,34
Ивањица	132	53,44	110	44,53			2	0,81	3	1,21
Катићи	165	39,28	229	54,52	3	0,71	7	1,67	10	3,81
Кушићи	28	11,43	208	84,90	2	0,82	6	2,45	1	0,41
Косовица	108	31,03	212	60,92	4	1,15	1	0,29	23	6,61
Опаљеник	30	13,89	172	79,63	2	0,92			12	5,55
Осгатија	31	11,40	234	86,03	5	1,84	1	0,37	1	0,37
Придворица	58	22,92	181	71,54			1	0,39	13	5,14
Прилике	66	12,34	425	79,44	2	0,37	3	0,56	39	7,29
Смиљевац	103	36,01	172	60,14	7	2,45	1	0,62	3	1,05
Средња Река	33	20,50	126	78,26	1	0,62			1	0,62
Шуме	163	37,30	147	33,64					127	29,06
Моравички срез	1.184	28,32	2.704	64,67	28	0,67	23	0,55	242	5,79
Бањевац	152	50,33	126	41,72	1	0,33			23	7,61
Бревница	24	12,24	158	80,61	2	1,02			12	6,12
Биљаховац	9	6,72	128	91,79	1	0,75			1	0,75
Бистрица	6	2,32	252	97,30					1	0,39
Градац	32	8,04	333	83,67			2	0,50	31	7,79
Баково	22	6,96	292	92,40	1	0,32			1	0,32
Ј. Бања	85	25,52	242	72,67	3	0,90	1	0,30	2	0,60
Мланча	24	8,25	265	91,06			2	0,69		
Павлиница	60	13,19	370	81,32	5	1,10	2	0,44	18	3,96
Пискања	104	38,66	156	57,99	6	2,23	2	0,74	1	0,37
Плана	103	46,82	107	48,64	5	2,27	2	0,90	3	1,36
Рашка	50	20,41	191	77,96	2	0,82			2	0,82
Рудница	104	32,50	214	66,87					2	0,62
Рудно	18	8,00	205	91,11	2	0,89				
Студеница	51	17,96	227	79,93	5	1,76			1	0,35

РЕЗУЛТАТИ ПАРЛАМЕНТАРНИХ ИЗБОРА У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ ОД 1920. ДО 1927.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Трнава	26	4,48	551	95,00			2	0,34	1	0,17
Ушће	109	22,95	364	76,63	1	0,21			1	0,21
Студенички срез	979	18,46	4.176	78,76	34	0,64	13	0,24	100	1,89
Атеница	15	5,39	171	61,51			7	2,52	85	30,57
Заблаће	7	2,87	96	39,34	2	0,82	6	2,46	133	54,51
Јежевица	33	5,20	393	61,99	3	0,47	14	2,21	191	30,13
Јездина	94	30,72	186	60,78			8	2,61	18	5,88
Лазац	185	51,10	79	21,82	5	1,38	45	12,43	48	13,26
Качулице	37	17,53	66	31,28	3	1,42	12	5,69	93	44,07
Паковраће	26	8,02	287	88,58	2	0,62	1	1,31	8	2,47
Слатина	30	9,12	132	40,12	1	0,30	4	1,20	162	49,24
Трнава	78	21,67	159	44,17	1	0,28	5	1,39	117	32,50
Чачак	356	38,44	516	55,72	27	2,91	22	2,37	5	0,54
Трнавски срез	861	21,66	2.085	52,47	44	1,11	124	3,12	860	21,64
ЧАЧАНСКИ ОКРУГ	5.775	22,91	15.811	62,72	241	0,96	259	1,02	3.121	12,38

Незадовољни резултатима избора, правдајући их насиљем и разноврсним злоупотребама владајуће Народне радикалне странке, демократи су, преко свога члана у Верификационом одбору Народне скупштине, тражили поништење избора у целом округу подносећи за то и доказе, у оквиру „Одвојеног мишљења опозиције у Верификационом одбору Народне скупштине.“²⁰

Започињући свој захтев за поништење избора констатацијом: „У округу чачанском већина полицијских чиновника јавно је и видно узимала учешћа агитујући за радикалну странку“, демократи прилажу и циркулар начелника моравичког среза од 2. фебруара 1925. године, од којих је један био упућен и Воји Кривокући из Братљева, у коме се каже: „Драги Војо, као пријатеља упозоравам те да прикупиш све своје пријатеље и 8. фебруара гласате за листу Анте Радојевића инжињера. — Пријатељски те поздравља твој Света Поповић срески начелник.“²¹ Овом среском начелнику се замера и да је преко свог писара, четири-пет дана уочи избора, под плаштом ревизије рада општинских управа, претио општинским одборницима и чуварима кутија, припадницима Демократске странке.

„На дан избора поглавар г. Поповић са својим писарима г. г. Кокотовићем и Борбевићем и порезником из Ивањице г. М. Васићем у друштву са служитељима Манојлом Лојковићем и Чедомиром Ђурчићем, као и једним бројем наоружаних жандарма целог дана крстарили су на сеоским путевима у атару општине шумљанске који воде гласачком месту и том приликом јавно и отворено пратили бираче до места биралишта, задржавали их и претили.“²²

Такође, демократи оптужују и начелника трнавског среза:

„На дан избора око 11 часова пре подне поглавар среза трнавског са једним жандармеријским поднаредником ушао је у саму зграду биралишта чачанске основне школе и пошто је употребом силе уклонио бираче Демократске странке: Јована Марковића, Милутина Глишића, М. Остојића, Светозара Цветића и још неке поставио је жандармеријског поднаредника пред врата гласачке собе и издао му упутства. На протесте организације председник бирачког одбора г. М. Милекић писар чачанског првостепеног суда интервенисао је и пошто је жандарма уклонио гласање је наставио.“²³

У даљем образложењу захтева за поништење избора, истичу се и јавне пресије писара трнавског среза на општинске одборнике и његово отворено агитовање за радикале, које су у лазачкој општини, на самом биралишту, у току избора вршили и двојица жандарма. Ову своју оптужбу демократи поткрепљују примедбом председника бирачког одбора гласачког места Лазац Милана Симића, учитеља из Каменице, упућене Главном бирачком одбору, у којој се каже „да је полицијски писар Живковић, на дан 7. фебруара 1925. године дошао у просторије где је бирачки одбор уредовао“:

„Рад одбора још није био отпочео. Том приликом казао је присутном председнику општине и другима, да морају гласати за режим. На дан избора 8. фебруара дошла је жандармеријска патрола у просторије, где се избор обављао и то у дворишту и чим ми је то послужитељ јавио, позвао сам их у собу и саопштио им да се удаље, с позивом на чл. 105 изборног закона. Они су отишли у двориште са изјавом да имају писмен налог да се они ту налазе. После избора, чуо сам од грађана да су жандарми агитовали за режим. Ја ово нисам унео у записник зато да не бих компромитовао режим, и што су ме молили да то не чиним, и то нарочито представник радикалске листе.“²⁴

Такође, демократи су истицали неправилности око израде бирачких спискова:

„Неправилним и незаконитим потврдама краљевског првостепеног суда уведено је после 25. новембра 1924. године, противно прописима члана 12. и 13. Закона о бирачким списковима, 258 гласача у општинама жичког и студеничког среза: мланачкој, ушћанској, врдилској, грачачкој, подунавској, рудничкој, студеничкој и др. . .“²⁵

Жалбе демократа остале су, међутим, без резултата. Режим, који је био спреман на коришћење свих расположивих средстава у изборној борби, није се хтео одрећи постигнутих резултата. Отуда су Демократској странци у чачанском округу следећи избори представљали једину шансу.

Парламентарни избори од 11. септембра 1927. вршени су у условима страначке подвојености, односно све израженијег организационог и идеолошког слабљења најјачих политичких странака и све чвршћег везивања владе за ауторитет краља. Они су, заправо, тре-

бало да омогуће радикалима и демократима у влади да разбију сопствене странке. Посао је нарочито био олакшан председнику владе Вељи Вукићевићу, будући да у Народној радикалној странци, после смрти Николе Пашића, није било ауторитета, који би одржао јединство. Од 17 изборних округа у Србији, радикали су у њих 15 истакли по две, или три листе, укупно 35.²⁶

У чачанском округу носилац владине радикалне листе био је Милош Босић, а оне која је имала већу подршку од Главног одбора — Анта М. Радојевић. Поред ове две листе, још по једну су истакли: демократи, Савез земљорадника и независни радници.

**Састав кандидатских листи на парламентарним изборима²⁷
од 11. септембра 1927. године**

I листа Народне радикалне странке

носилац: *Милош Ф. Босић*, економ из Паковраћа

Драгачевски срез:

кандидат: Миљко Танасијевић, учитељ из Гуче,

заменик: Танасије Јојић, председник општине Миросалци

Жички срез:

кандидат: Петар Богавац, трговац из Краљева,

заменик: Радош Урошевић, економ из Роћевића

Моравички срез:

кандидат: Милош Јеремић, трговац из Ивањице,

заменик: Цветко Бајевић, економ из Прилика

Студенички срез:

кандидат: Бранко Чорбић, трговац из Рашке,

заменик: Милорад Јеленковић, економ из Рашке

Трнавски срез:

кандидат: Милош Поповић, учитељ из Чачка,

заменик: Миленко Тодосијевић, економ из Горичана

II листа Народне радикалне странке

носилац: *Анта М. Радојевић*, инжињер;

Драгачевски срез:

кандидат: Милинко Милутиновић, председник горачићке општине,

заменик: Драгутин Обрадовић, председник дучаловачке општине

Жички срез, моравички срез:

кандидат: Лазар Кузмановић, трговац из Краљева,

заменик: Глигорије Циврић, деловођа јаворске општине

Студенички срез:

кандидат: Јеврем Планојевић, трговац из Ушћа,

заменик: Ранко Кнежевић, економ из Рвата

Трнавски срез:

кандидат: Кузман Тодосијевић, председник трнавске општине,

заменик: Михаило Николић, председник паковраћке општине

Листа Демократске странке:

носилац: *Манојло Сокић*, новинар из Београда,

Драгачевски срез:

кандидат: Светозар Борђевић, трговац из Гуче,

заменик: Раденко Поповић, земљорадник из Дучаловића

Жички срез:

кандидат: Светозар Буњак, трговац из Краљева,

заменик: Милош Рафаиловић, земљорадник из Врбе

Моравички срез:

кандидат: Вукашин Спасовић, трговац из Ивањице,

заменик: Милун Стамболић, земљорадник из Брезове

Студенички срез:

кандидат: Чедомир Дамјановић, трговац из Баљевца,
заменик: Милутин Планојевић, трговац из Ушћа

Трнавски срез:

кандидат: Момчило Поповић, свештеник из Бањице,
заменик: Вељко Јелушић, економ из Јездине

Листа Савеза земљорадника:

носилац: *Димитрије Вујић*, инжињер

Драгачевски срез:

кандидат: Средоје Бркић, председник доњокраваричке општине,
заменик: Спасоје Тадић, земљорадник из Доњег Дубца

Жички срез:

кандидат: Љубивоје Николић, председник самаилске општине,
заменик: Димитрије Петровић, земљорадник из Ратине

Моравички срез:

кандидат: Мијаило Главинић, земљорадник из Бедине Вароши,
заменик: Радосав Новаковић, земљорадник из Рокаца

Студенички срез:

кандидат: Недељко-Неша Распоповић, земљорадник из Баљевца,
заменик: Благоје Покиница, земљорадник из Хрвата

Трнавски срез:

кандидат: Будимир Живковић, земљорадник из Трнавце,
заменик: Александар Вујовић, земљорадник из Качулица

Листа Независних радника:

носилац: *Таса Петковић*, чиновник из Чачка

Драгачевски срез:

кандидат: Добривоје Русимовић, земљорадник из Зеока,
заменик: Светолик Терзић, зидарски радник из Чачка

За срезове жички и трнавски:

кандидат: Константин Торлаковић, земљорадник из Ласца,
заменик: Велимир Петровић, абацијски радник из Краљева

За срезове моравички и студенички:

кандидат: Милан Јанковић, земљорадник из Зеока,
заменик: Душан Бојовић, абацијски радник из Чачка.

Поцепаност радикала у Србији и њихово међусобно разрачунавање приликом парламентарних избора од 11. септембра 1927. омогућили су демократима, чије се вођство одлучније супротставило владиној демократској фракцији, да се са 35,28% освојених гласова приближе водећој странци, која је добила 50,85% гласова, као и да добију њихових девет посланичких мандата.²⁸ У чачанском округу то, међутим, није био случај. Наиме, радикалима је поверење указало 61,33%, а демократима 24,44% гласача, при чему су, поново, сва три посланичка мандата припала радикалима, односно листи Анте М. Радојевића, која је једина освојила количник. Поред Анте Радојевића, посланици су постали: Милинко Милутиновић и Лазар Кузмановић.²⁹

Резултати парламентарних избора од 11. септембра 1927. године*

Гласачко место	Радикална листа		Демократ. листа		Радикална листа		Земљорад. листа		Независних радника листа	
	Милош Босић		Манојло Сокић		Анта М. Радојевић		Димитрије Вујић		Таса Петковић	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Вича	55	17,74	60	19,35	148	47,74	46	14,84	1	0,32
Горачићи	30	4,32	88	12,68	479	69,02	89	12,82	8	1,15
Г. Дубац	57	23,08	59	23,89	77	31,17	53	21,46	1	0,40
Граб	48	16,17	109	37,85	92	31,94	37	12,85	2	0,69
Гуча	330	42,75	143	18,52	152	19,69	143	18,52	4	0,52
Д. Краварица	70	13,89	60	11,90	99	19,64	273	54,17	2	0,40
Каона	7	1,90	59	15,99	154	41,73	139	37,67	10	2,71
Котража	16	3,70	59	13,66	308	71,30	43	9,95	6	1,39
Лиса	9	3,53	67	26,27	87	34,12	89	34,90	3	1,18
Лисице	173	75,88	24	10,53	14	6,14	17	7,46		
Луке	20	6,87	125	42,95	118	40,55	25	8,59	3	1,03
Лучани	71	20,46	40	11,53	145	41,79	88	25,36	3	0,86
Марковица	48	8,95	96	17,91	353	65,86	36	6,72	3	0,56
Миросалци	197	37,03	120	22,56	189	35,53	21	3,95	5	0,94
Прилипац	46	13,94	76	23,03	29	8,79	178	53,94	1	0,30
Тијање	54	14,59	44	11,89	120	32,43	127	34,32	25	6,76
Драгачевски срез	1.231	18,92	1.229	18,89	2.564	39,41	1.404	21,58	77	1,18

РЕЗУЛТАТИ ПАРЛАМЕНТАРНИХ ИЗБОРА У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ ОД 1920. ДО 1927.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Адрани	163	58,63	24	8,63	28	10,07	62	22,30	1	0,36
Богutowaц	27	16,07	48	28,57	55	32,74	38	22,62		
Вранeши	16	6,15	76	29,23	163	62,69	4	1,54	1	0,38
Врба	19	7,69	118	47,77	100	40,48	10	4,05		
Врдила	35	12,91	14	5,17	107	39,48	114	42,07	1	0,37
Гокчалица	38	12,02	47	14,87	200	63,29	29	9,18	2	0,63
Грачац	20	4,12	200	41,24	254	52,37	9	1,85	2	0,41
Драгосинци	29	14,36	66	32,67	99	49,00	8	3,96		
Жича	11	4,28	121	47,08	102	39,69	23	8,95		
Јанок	117	37,86	80	25,89	71	22,98	38	12,30	3	0,97
Каменица	11	5,76	61	31,94	106	55,50	13	6,81		
Краљево	343	40,16	278	32,55	205	24,00	6	0,70	22	2,58
Матаруге	46	25,14	46	25,14	87	47,54	4	2,18		
Миљочај	90	44,33	14	6,90	75	36,04	24	11,82		
Мрсаћ	31	14,48	22	10,28	83	38,78	75	35,05	3	1,40
Подунавци	6	5,77	51	49,04	45	43,27	2	1,92		
Ратица	34	19,65	44	25,43	49	28,32	44	25,43	2	1,16
Рибница	10	3,44	135	49,39	95	32,65	51	17,52		
Рођевци	30	6,67	38	8,44	247	54,89	130	28,89	5	1,11
Самаила	36	8,33	59	13,66	121	28,00	211	48,84	5	1,16
Сирча	81	20,82	123	31,62	163	41,90	20	5,14	2	0,51
Жички срез	1.193	19,00	1.665	26,52	2.455	39,11	915	14,57	49	0,78
Братљево	3	1,24	109	45,23	129	53,53				
Вионица	108	61,36	47	26,70	16	9,09	5	2,84		
Ерчеге	4	1,25	173	54,06	138	43,12	4	1,25	1	0,31
Ивањница	12	5,00	130	54,17	90	37,50	3	1,25	5	1,56
Катићи	7	1,55	190	42,22	245	54,44	8	1,78		
Косовица	6	1,51	172	43,43	201	50,76	15	3,79	2	0,50
Кушићи	2	0,67	22	7,43	262	88,51	10	3,38		
Опаљеник	11	4,80	55	24,02	156	68,12	6	2,62	1	0,44
Остатија	22	7,83	22	7,83	234	83,27	1	0,35	2	0,71
Придворица	2	0,81	63	25,61	171	69,51	10	4,06		
Прилике	52	8,74	72	12,10	445	74,79	25	4,20	1	0,17
Смиљевац	7	2,37	124	42,03	164	55,59				
Средња Река	7	4,93	38	26,76	97	68,31				
Шуме	17	3,97	151	35,28	199	46,49	56	13,08	5	1,17
Моравички срез	260	5,99	1.368	31,56	2.547	58,75	143	3,29	17	0,39
Баљевац	147	48,35	117	38,49	22	7,24	16	5,26	2	0,66
Биљаковац	83	58,45	9	6,34	47	33,10	3	2,11		
Бистрица	197	82,77	22	9,24	18	7,56	1	0,42		
Бреwnица	126	64,61	25	26,31	14	7,18	28	14,36	2	1,02
Градац	153	40,80	43	11,47	53	14,13	124	33,07	2	0,53
Баково	217	80,67	27	10,04	22	8,18			3	1,11
Још. Бања	134	39,41	63	18,53	135	39,70	5	1,47	3	0,88
Мланча	200	74,91	24	8,99	43	16,10				
Павлица	242	65,05	78	20,97	31	8,33	21	5,64		
Пискања	52	18,44	150	53,19	70	24,82	10	3,55		
Плана	186	75,92	48	19,59	5	2,04	2	0,82	4	1,64
Гашка	168	67,74	59	23,79	17	6,85	3	1,21	1	0,40
Рудница	165	49,11	128	38,09	34	10,12	9	2,68		
Рудно	170	74,89	40	17,62	14	6,17	2	0,88	1	0,44
Студеница	104	43,15	56	23,24	81	33,61				

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Трнава	559	94,58	27	4,57	1	0,17	2	0,34	2	0,34
Ушће	131	29,31	93	20,80	222	49,66	1	0,22		
Студенички срез	3.034	50,27	1.009	19,71	829	16,19	227	4,43	20	0,39
Агеница	46	15,65	33	11,22	156	53,06	49	16,67	10	3,40
Заблаће	82	34,45	19	7,98	50	21,00	77	32,35	10	4,20
Јежевица	141	23,11	119	19,51	172	28,20	176	28,85	2	0,33
Јездина	24	7,12	129	38,28	170	50,44	11	3,26	3	0,89
Качулице	78	31,71	39	15,85	17	6,91	111	45,12	1	0,41
Лазац	20	5,48	239	65,48	31	8,49	59	16,16	16	4,38
Паковраће	117	33,05	50	14,12	150	42,37	37	10,45		
Слатина	20	5,54	59	16,34	139	38,50	133	36,84	10	2,77
Трнава	50	13,51	117	31,62	80	21,62	119	32,16	4	1,08
Чачак	206	18,57	406	36,61	402	36,25	7	0,63	88	7,94
Трнавски срез	784	18,30	1.210	28,24	1.367	31,91	779	18,18	144	3,36
ЧАЧАНСКИ ОКРУГ	6.502	24,52	6.481	24,44	9.762	36,81	3.468	13,08	307	1,16

На крају, узимајући у обзир резултате свих парламентарних избора, мора се констатовати да је, чачански округ био изразито упориште радикала у периоду Краљевине СХС. Изузев избора за Конституанту, они су увек убедљиво тријумфовали над демократима, који су, по броју гласова, били ближи Савезу земљорадника него Народној радикалној странци. Такође, чачански округ је био много више под доминацијом радикала, него Србија у целини.

Становништво чачанског округа, са веома израженом државотворном и монархистичком традицијом, најчешће је гласало за радикале будући да су се они најдуже задржали на власти, представљајући најпоузданијег чувара монархије. Такво његово изборно опредељење проистицало је, међутим, и из економске зависности широких народних слојева од бројних финансијских установа, које су се углавном налазиле у рукама радикала, као и од утицајних појединаца, такође из њихових редова. У овом раздобљу, када је требало обновити све оно што је у рату било разорено и уништено, затим искористити послератну коњуктуру пољопривредних производа, а касније и спасити се од последица њеног престанка, економско-финансијска зависност је, управо, имала изузетно значајну улогу у политичкој диференцијацији гласачког тела. Стари дугови и могућност новог задужевања опредељивали су, у многоме, глас осиромашеног народа. Истовремено, радикалски кандидати су уз себе имали органе власти и др-

РЕЗУЛТАТИ ПАРЛАМЕНТАРНИХ ИЗБОРА У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ ОД 1920. ДО 1927.

Упоредни преглед резултата парламентарних избора у чачанском округу и у целој Србији¹⁾

Назив странке	28. 11. 1920.		18. 03. 1923.		08. 02. 1925.		11. 09. 1927.	
	број гласова	%	број гласова	%	број гласова	%	број гласова	%
Србија	111.597	34,30	249.782	51,00	300.399	55,77	286.972	50,85
Чачански округ	6.454	41,05	12.320	57,69	15.811	62,72	16.264	61,33
Србија	103.465	31,80	159.601	32,58	150.264	27,90	199.106	35,28
Чачански округ	5.131	32,63	5.757	25,10	5.775	22,91	6.481	24,44
Србија	45.121	13,87	57.818	11,80	52.623	9,77	51.966	9,21
Чачански округ	2.886	18,36	3.626	15,81	3.121	12,38	3.468	13,08
Србија	50.385	15,48	5.425	1,11	3.126	0,58	5.425	0,96
Чачански округ	1.251	7,96					307	1,16
Србија	7.231	2,22	9.613	1,96	11.774	2,18	6.122	1,08
Чачански округ			319	1,39	259	1,02		
Србија					18.156	3,37	9.848	1,74
Чачански округ					241	0,96		

жавну касу, што им је омогућавало да у агитацији користе сва средства: убеђивање, присилу, насиље, подмићивање и куповину гласова. Изузетно присутни, сви ови разлози су, осим на опредељење гласача, утицали и на већи одзив бирача у чачанском округу, који је био изнад оног у целој Србији.

Одзив бирача на парламентарним изборима 1920—1927.³²

	28. 11. 1920.	18. 03. 1923.	08. 02. 1925.	11. 09. 1927.	Просек
Драгачевски срез	57,88%	80,74%	80,87%	79,38%	74,72%
Жички срез	63,15%	81,06%	83,88%	81,00%	77,27%
Моравички срез	54,77%	70,00%	79,82%	75,05%	69,97%
Студенички срез	57,29%	75,88%	82,30%	75,42%	72,72%
Трнавски срез	60,96%	77,94%	81,60%	76,86%	74,34%
Чачански округ	58,83%	77,59%	81,78%	77,81%	74,00%
Србија	56,30%	75,40%	77,80%	74,30%	70,95%

У чачанском округу највеће упориште радикала био је студенички, а најмање трнавски срез. Као друга странка, демократи су највише успеха имали у моравичком, а најмање у драгачевском, где су победу препустили и Савезу земљорадника, који је, иначе, са њима био изједначен и у трнавском срезу.

У студеничком срезу су најрадикалније општине у округу: бистричка, Ђаковска и трнавска, са више од 90% гласова за радикале приликом свих избора, али у њему је највише и оних општина у којима су радикали освајали више од 80% гласова. У њих осам, овако убедљиву победу они су остварили 12 пута. Истовремено, у свим осталим срезевима то су постигли 20 пута у 12 општина.

Највећи успех Демократска странка у чачанском округу је постигла у братљевској општини моравичког среза на изборима за Конституанту, када је њена листа освојила чак 97,02% гласова. Иначе, она је само још четири пута задобила поверење више од 80% гласача; приликом избора за Конституанту у општинама: косовичкој, ерчешкој (моравички срез) и пискањској (студенички срез), као и у јаворској општини у моравичком срезу, на изборима од 18. марта 1923.

РЕЗУЛТАТИ ПАРЛАМЕНТАРНИХ ИЗБОРА У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ ОД 1920. ДО 1927.

Процент гласова, који су поједине странке освојиле
на парламентарним изборима^а

Срез	Народна радикална странка				Демократска странка				Савез земљорадника			
	1920.	1923.	1925.	1927.	1920.	1923.	1925.	1927.	1920.	1923.	1925.	1927.
Драгачевски	39,41	58,05	57,80	58,33	20,63	15,21	19,23	18,89	29,52	25,28	21,15	21,
Жички	39,28	54,43	58,75	58,11	32,86	31,34	27,76	26,52	22,83	13,13	11,32	14,
Моравички	36,58	55,52	64,67	64,74	56,64	34,12	28,32	31,50	2,00	8,95	5,79	3,
Студенички	55,58	71,59	78,76	66,46	37,06	23,56	18,46	19,71	8,51	4,44	1,89	4,
Трнавски	34,36	45,95	52,47	50,21	18,69	24,36	21,66	28,24	25,68	26,62	21,64	18,

За разлику од радикала и демократа, који су највећи успех постигли у општинама оних среза у којима су имали најчвршће упориште, Савез земљорадника је више од 80% гласова једино освојио у општинама: врдилској (жички срез) и горичанској (трнавски срез), дакле, не у општинама драгачевског среза, где је био најјачи.

НАПОМЕНЕ

1. „Статистички преглед избора народних посланика за Уставотворну скупштину Краљевине СХС“, Београд, 1921, стр. 12/13.
2. „Стенографске белешке Привременог народног представништва“ (даље: СБ ПНП), св. V, 119. редовни састанак од 3. септембра 1920, стр. 359.
3. Као напомена 1, стр. 183—188.
4. Исто.
5. Исто.
6. Исто.
7. М. Исић, „Селаштво у Србији 1918—1925“, рукопис докторске дисертације, обрађене на Филозофском факултету у Београду, марта 1991. године, стр. 434.
8. „Политика“, 5330, 24. фебруар 1923, стр. 2; „Политика“, 5334, 28. фебруар 1923, стр. 2.
9. „Време“, 15. март 1923, стр. 3.
10. Б. Глигоријевић, „Парламент и политичке странке у Југославије 1919—1929“, Београд, 1979, стр. 132.
11. Исто, стр. 133.
12. „Самоуправа“, 58, 15. март 1923, стр. 4.
13. Стенографске белешке Народне скупштине (даље: СБ НС), 1923, књ. II, III претходни састанак ванредног сазива од 15. маја 1923. године (Одвојено мишљење чланова Демократске странке у Верификационом одбору Народне скупштине).
14. „Статистика избора народних посланика Краљевине СХС одржаних 18. марта 1923. године“, Београд, 1924, стр. 66/67.
15. Исто.
16. Кандидатске листе су преузете из оновремене штампе. Недостају листе Савеза земљорадника и Југословенске републиканске странке.
17. Б. Глигоријевић, н. д, стр. 189.
18. „Статистика избора народних посланика Краљевине СХС одржаних 02. фебруара 1925. године“, Београд, 1926.
19. Исто, стр. 58/59.
20. Одвојено мишљење опозиције у Верификационом одбору Народне скупштине Краљевине СХС, Београд, 1925, стр. 14/15.
21. Исто, стр. 14.
22. Исто, стр. 14.
23. Исто.
24. Исто, стр. 15.
25. Исто.
26. „Статистика избора народних посланика Краљевине СХС одржаних 11. септембра 1927. године“, Београд, 1928, стр. 270—301.

27. Исто, стр. 300/301.
28. Б. Глигоријевић, н. д, стр. 237.
29. Као напомена 26.
30. Исто, стр. 73/74.
31. Исто, стр. XXXV; Као напомене: 1, 14, 19, 30.
32. Као напомене: 1, 14, 19, 30.
33. Исто.

РÉSULTATS DES ÉLECTIONS DES ANNÉES 1920—1927 DANS LE DÉPARTEMENT DE TCHATCHAK

Dans le département de Tchatchak, à l'époque du Royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes, le Parti populaire radical était le parti le plus fort. A l'exception des élections pour l'Assemblée constituante, lorsqu'il n'enregistra que 8,42% des votes de plus que le Parti Démocrate, son rival le plus sérieux, à toutes les autres élections il remporta une victoire convaincante. Aux élections du 8 février 1925, le Parti radical eut 62,72% des votes et le Parti démocrate seuls 22,91%. Aux élections du 18 mars 1923 et du 11 septembre 1927, à l'occasion desquelles le Parti radical eut deux listes dans le Département de Tchatchak, chacune de celles-ci totalisa plus de votes que la liste unique du Parti démocrate.

Dans le Département de Tchatchak, les membres du Parti radical étaient les plus nombreux dans l'arrondissement de Studenica, ceux du Parti démocrate dans l'arrondissement de Moravice, alors que l'Union des agriculteurs était la plus forte dans l'arrondissement de Dragacevo. En plus de ces trois partis politiques les plus forts, dans le département de Tchatchak on voyait se présenter aux élections aussi d'autres partis: le Parti Communiste de Yougoslavie, aux élections pour l'Assemblée constituante du Royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes; le Parti républicain, lors des élections de 1923 et à celles de 1925; Parti démocrate autonome, aux élections de 1925 et Parti ouvrier indépendant aux élections du 11 septembre 1927. De tous ces partis, seul le Parti communiste de Yougoslavie obtint un certain succès en réunissant 7,96% du total des votes.